

УДК 314.82

ПРОБЛЕМА СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Кухта М.П.

Київський національний університет культури і мистецтв

У статті розглядається проблема старіння населення, насамперед у розвинених країнах, що призводить до надмірного навантаження на економічно активну частину населення. Аналізуються тенденції руху України в напрямі євроінтеграції з погляду забезпечення комфорту та якості соціальних аспектів життя старших людей.

Ключові слова: євроінтеграція, старіння населення, проблеми старшої вікової групи, стратегія активного старіння, благополуччя похилих, життєва перспектива літніх людей.

Постановка проблеми. Старіння населення є однією з найбільш характерних ознак сучасності. Середня тривалість життя людей в світі з 1950 року збільшилася на 20 років, а до 2050 зросте ще на десяток років [4]. Кількість людей старше 60 років до 2050 р. зросте до 2 млрд. – тобто становитиме 15% з усієї частини населення планети. На найближчі 50 років очікується аж чотирикратне (!) збільшення частки похилого населення.

Це демографічна перемога людства, проте саме людство виявилось до неї не готовим – збільшення кількості старшого населення поряд зі скороченням народжуваності у розвинених країнах, призводить до надмірного навантаження на економічно активну частину населення, а проблема пенсійного забезпечення стає все серйознішою. Відповідно, ці питання не залишаються без уваги світової громадськості – на Заході про старіння населення та проблеми, пов'язані з ним, не лише говорять уже кілька десятків років – ця тема знаходить відображення в конкретних діях на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зокрема, в 1982 році відбулася Перша Всесвітня асамблея по проблемах старіння. Демографічна ситуація, при якій населення планети старіє швидше, ніж молодіє, призвела до того, що Генеральна Асамблея ООН 14 грудня 1990 року по-

становила відзначати 1-го жовтня Міжнародний день осіб похилого віку. У цей день світ говорить про проведені активні дії щодо захисту інтересів людей похилого віку, створення для них прийнятних умов життя, про невирішене у цій сфері.

1999 рік оголошено Міжнародним роком похилих людей, головними аспектами теми року «Суспільства для людей усякого віку» стали індивідуальний розвиток протягом всього життя; відносини між поколіннями; взаємозв'язок між старінням населення і розвитком; становище похилих людей.

У 2002 році пройшла Друга Всесвітня асамблея по проблемах старіння, на якій прийнято «Мадридський Міжнародний план дій по проблемах старіння», розрахований до 2022 року. В ньому зазначалося, що: «Потенціал похилих людей є потужною основою для майбутнього розвитку. Це дозволяє суспільству ширше використовувати навиків, досвід та життєву мудрість похилих людей з тим, щоб вони не лише грали провідну роль в покращенні свого становища, проте й брали активну участь в покращенні життя всього суспільства» [7].

Восени 2015 року опубліковано основні положення чергової доповіді про світові тенденції старіння (перша доповідь була випущена в 2002 році до Другої Всесвітньої асамблеї по проблемах старіння, ще три – в 2007, 2009 та

2013 роках [11]). Зрештою, Мадридський план дій ООН з питань старіння, зобов'язав держави включати питання старіння до своїх соціальних та економічних політик розвитку.

Зрозуміло, що Україна, бажаючи вийти на європейський рівень розвитку, повинна брати активну участь у вирішенні актуальних питань, озвучених світовою спільнотою. Тим паче, що проблема старіння населення постає у нас досить гостро – кожний п'ятий наш співвітчизник [1] – людина старше 60-ти років.

Не можна сказати, що в Україні це питання зовсім не піднімалося. Україна, як повноправний член ООН, підтримала ініціативу міжнародного співтовариства і з 1991 щорічно відзначає Міжнародний день громадян похилого віку та створення належних умов соціального захисту пенсіонерів, інвалідів, одиноких непрацездатних громадян.

Проводяться і деякі дослідження. Зокрема, 2013 році, за підтримки Фонду ООН в галузі народонаселення, Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи проведено дослідження «Літні особи в Україні», в результаті якого окреслено проблеми стану здоров'я, соціально-економічного становища, якості життя літніх осіб в Україні, реалізації їх трудового потенціалу. В кінцевій доповіді викладено низку рекомендацій щодо вдосконалення і розвитку державної політики стосовно літніх осіб в Україні [6].

Крім того, Україна представлена в міжнародній неурядовій організації HelpAgeInternational, що ставить ціллю допомогу похилим у боротьбі з дискримінацією та подоланням бідності, щоб вони були в змозі вести безпечне, активне та здорове життя. Організація, крім того, проводить систематичні дослідження становища похилих у понад 90 країнах світу, включаючи Україну [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Що ж до аналізу проблем, пов'язаних зі старінням в Україні окремими дослідниками, то тут ситуація більш песимістична: абсолютна більшість з них лежать в площині економіки та медицини. Трохи менше – демографії. А в галузі соціології та психології робіт практично немає. Цьому, звісно, є пояснення. Так, депопуляція українців з перекошуванням в сторону старіння населення породжує проблеми економічного забезпечення населення, привертаючи цим увагу економістів та демографів, а значно коротша тривалість життя українців порівняно з більш розвиненими країнами; гендерна диспропорція серед похилих людей – в свою чергу, обумовлюють зацікавленість біологів та медиків питаннями старіння. Проте аналіз цих речей не знімає питань, пов'язаних з проблематикою забезпечення комфорту та якості соціальних аспектів життя старших людей.

Мета статті – окреслення соціальних проблем адаптації старшої вікової групи до триваючих в українському суспільстві змін.

Виклад основного матеріалу. Оскільки Україною конституційно закріплено курс на євроінтеграцію, доречно звернутися до розгляду ситуації, пов'язаної з старінням населення в країнах ЄС. Так, попри те, що в країнах ЄС старше покоління має досить благополучне життя, а середня

його тривалість є високою з тенденцією до подальшого збільшення (за даними Євростату, середня тривалість життя жінок в 2013 році складала 83,3 роки, чоловіків – 77,8 років, зрісши за десять попередніх років на 2,4 та 3,3 роки відповідно) [9], тут є свої проблеми, пов'язані з старінням населення.

Згідно опублікованої в 2015 році доповіді Європейської комісії про старіння, коефіцієнт залежності людей, яким виповнилося 65 років до економічно активної вікової групи (15–64 роки) зараз становить 27,8% і буде постійно збільшуватися аж до 50,1% в 2060 році, тобто зросте наполовину. Таким чином, співвідношення похилих людей до економічно активної частини з пропорції 1:4 зросте до 2:4. Це створює загрозу для економіки, тож Європейський Союз повинен докладати активних зусиль для того, щоб існуюча загроза не перетворилася у серйозну перепону для економіки. Частина з них вже була докладена: Європейською Комісією ще в 2006 році визначено курс на стимулювання народження, підвищення рівня зайнятості та трудового довголіття, підвищення результативності праці та динаміки економічного розвитку, інтеграцію робітників-мігрантів [8].

Крім цих заходів, СЕК (Європейською економічною комісією) визначено курс на активне старіння, тобто «тоді, коли ми старіємо, зберігаючи хороше здоров'я, залишаючись повноцінними членами суспільства, отримуючи задоволення від роботи та громадської діяльності, продовжуючи бути незалежними в повсякденному житті та проявляючи себе активними громадянами» [7]. Це досить важливий крок, спрямований на зміну ставлення до старших людей – не як немічних, а як повноправних та корисних членів суспільства. Дана стратегія дозволяє, шляхом сприяння зайнятості та соціального залучення старших людей, частково зняти болючі економічні питання, знизити рівень бідності; через їх турботу про власне здоров'я зняти навантаження на систему охорони здоров'я. Тобто досягається подвійна перевага: як для держави, так і для самих похилих людей, що отримують більше можливостей до покращення власного життя. Втім, ця стратегія передбачає високий рівень самосвідомості самих старших людей, що турбуватимуться про себе.

Як показує досвід деяких європейських країн, ці заходи уже приносять свої плоди – так, залучення робочої сили серед похилих людей, інвестування в розвиток їх навиків, навчання та освіту уже окупили себе в Чехії, Латвії, Естонії [10]. В середньому по ЄС (27 країн), рівень зайнятості літніх людей складає 41,9% жінок та 56,4% чоловіків. Це в той час, коли в Україні (станом на 2012 р.) рівень зайнятості жінок (55–64 роки) складав 30%, чоловіків – 47%, тобто був одним з найнижчих по Європі [6, с. 111]. За даними опитування «Літні особи в Україні» (2013 р.), біля 60% респондентів після виходу на пенсію не працювали, ще близько 30% працювали певний час. Тобто, старше населення у нас фактично не є економічно активним.

Звернемося до інших показників: за результатами проведеного дослідження, організацією HelpAgeInternational в минулому році опублікована доповідь «ЕйджВотч Індекс – 2015». У ній

представлено рейтинги благополуччя похилих в 91 країні світу в чотирьох значимих областях: матеріальна забезпеченість, здоров'я, особистий потенціал та сприяливе середовище. Україна в цьому рейтингу посіла аж 73 місце, опинившись нижче Білорусії (64-ге), Росії (65-ге). А інші сусіди, «європейці» Польща та Румунія, посідають в цьому рейтингу 32-ге та 45-ге місця відповідно. Тут є над чим замислитися, враховуючи те, що на глобальному рівні Швейцарія стала найкращим місцем для проживання людей старшого віку, а крім Японії (що знаходиться на 8-му місці) всі десять перших місць посідають саме країни Західної Європи та Північної Америки [10].

Наше включення в простір Європи не видається можливим без підвищення показників якості життя населення і, головним чином, саме населення старшого віку. Для подолання негативних наслідків старіння і забезпечення подальшої євроінтеграції, потрібно вживати заходи по підвищенню народжуваності та обмеженню еміграції молоді за кордон. А з погляду саме вливання процесу демографічного старіння в Україні в загальноєвропейський контекст, особливе значення матимуть зниження смертності та збільшення тривалості життя в похилому віці.

В той же час слід враховувати, що поряд з загальнолюдськими та європейськими проблемами вивчення та прийняття програм дій, пов'язаних з процесами демографічного старіння, існують суто українські проблеми. Джерела цих проблем лежать в економічній, соціокультурній, політичній, правовій сферах. Негативні зміни в суспільстві, нестабільність його розвитку здатні призвести до психологічного старіння населення. Цей феномен, імовірно, варто пояснити тим, що нестабільність в суспільстві провокує неможливість побудови життєвих планів на віддалене майбутнє, а скорочення часової перспективи пов'язується зі скороченням майбутньої перспективи життя – тобто психологічним старінням [5].

Так, існують відмінності процесу демографічного старіння в Україні та країнах Євросоюзу. В Україні старіння відбувається переважно не за рахунок зростання тривалості життя, а через скорочення народжуваності; в Європі старіння відбувається переважно через збільшення чисельності старших. Очікувана тривалість життя українських жінок та чоловіків по досягненні 65-річчя на сьогодні залишається на 5,0–6,5 років меншою, ніж у розвинутих європейських країнах [6, с. 57]. Крім того, європейці старшого віку переважно оцінюють стан свого здоров'я як хороший, та не виділяють як проблему доступ до

медичної допомоги [9]. В Україні ж існує серйозна проблема, пов'язана з доступністю кваліфікованої медичної допомоги для літнього населення [6, с. 272]. А обмеження у сфері охорони здоров'я є найпоширенішим видом депривації, від яких потерпають старші особи, при цьому найбільш уразливими є жінки похилого віку, які проживають самотньо [6, с. 273].

Іншою істотною проблемою наших пенсіонерів є фінансова забезпеченість. Так, за даними 2012 р., витрати пенсіонерських домогосподарств на харчові продукти становили 57,6% від сукупних витрат, в той час як ООН визначає поріг бідності тоді, коли видатки на продукти харчування становлять більше 40% [6]. Досить помітною є нерівність в плані наявності програм соціального захисту та пенсійного забезпечення похилих людей та доступу до них. В той час як розвинуті країни здебільшого пропонують програми соціального захисту, що включають медико-санітарне обслуговування та гарантованість доходів осіб, що досягли пенсійного віку, в у нас це є додатковою проблемою [3].

Висновки і пропозиції. Порівняно з країнами ЄС, старше населення у нас фактично не є економічно активним. Дана тенденція підсилюється впливом таких чинників як значно коротша тривалість життя українців порівняно з більш розвиненими країнами; гендерна диспропорція серед похилих людей, депопуляція українців з перекошуванням в сторону старіння населення.

Так, поряд з загальнолюдськими та європейськими проблемами вивчення та прийняття програм дій, пов'язаних з процесами демографічного старіння, існують суто українські проблеми. Джерела цих проблем лежать в економічній, соціокультурній, політичній, правовій сферах. Аномійний стан суспільства, нестабільність його розвитку здатні призвести до психологічного старіння населення: неможливості побудови життєвих планів на віддалене майбутнє, непевності й скорочення майбутньої перспективи життя.

Відповідно, перед нами постає досить чітке завдання: євроінтеграція передбачає підвищення рівня життя, в першу чергу, рівня життя старших людей. В цьому є і свої позитивні сторони – це додатковий шанс перейняти передовий досвід розвинених країн, шляхом сприяння економічній та соціальній активності старших людей тонізувати економіку. Проте ці кроки вимагають цілої низки системних дій, орієнтованих на соціальну реінтеграцію та реадптацію похилих людей в Україні, формування позитивного ставлення до соціально активних похилих людей.

Список літератури:

1. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Индекс Активного Старения 2014. Резюме – июнь 2015 / UnitedNationsEconomicCommissionforEurope / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www1.unece.org/.../extract_for_translation%20RU%20one%20column
3. Канатникова Ю. А. Анализ процесса демографического старения в Украине в современных евроинтеграционных реалиях / Канатникова Ю. А. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2014-problemi-novoj-ekonomiki/kanatnikova.htm>
4. Мадридский международный план действий по проблемам старения 2002 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ageing_program_ch1.shtml
5. Мартинюк І. Проблематика людей похилого віку в Україні очима експертів / Мартинюк І., Кухта М. // Соціологія, політологія, наук. журн. – К.: НАУ, 2014. – № 2. – 108 с.

6. Населення України: Імперативи демографічного старіння / С. Ю. Аксьонова, Б. О. Крімер, І. О. Курило [та ін.]. – Київ: Адеф-Україна, 2014. – 285 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/monografii/2014_Naselennya.pdf
7. Политическая декларация. Принята второй Всемирной ассамблеей по проблемам старения, Мадрид, 8–12 апреля 2002 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ageing_decl.shtml.
8. Старение населения – один из главных вызовов Европе / Вся Европа. Ежемесячное интернет-издание. – № 9(36), 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://alleuropalux.org/?p=668>
9. Eurostat Statistics Explained. Mortality and life expectancy statistics – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Mortality_and_life_expectancy_statistics
10. HelpAgeInternational. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.helpage.org/russian/where-we-work/our-affiliates/age-concern-ukraine/>.
11. World Population Ageing 2015 / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. – 2015. – 28 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Highlights.pdf

Кухта М.П.

Київський національний університет культури і мистецтв

ПРОБЛЕМА СТАРЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

Аннотация

В статье рассматривается проблема старения населения, прежде всего в развитых странах, что приводит к чрезмерной нагрузке на экономически активную часть населения. Анализируются тенденции движения Украины в направлении евроинтеграции с точки зрения обеспечения комфорта и качества социальных аспектов жизни пожилых людей.

Ключевые слова: евроинтеграция, старение населения, проблемы старшей возрастной группы, стратегия активного старения, благополучия пожилых, жизненная перспектива пожилых людей.

Kukhta M.P.

Kyiv National University of Culture and Arts

POPULATION AGING IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Summary

In the article the problem of the aging population, especially in developed countries, leading to an excessive burden on the economically active part of the population. Analyzes trends in the movement of Ukraine towards European integration in terms of the comfort and quality of social aspects of life of older people.

Keywords: European integration, an aging population, the problem of older strategy of active aging, welfare inclined, the prospect of life of older people.